

УСМЕНА ИСТОРИЈА И ДРУГИ СВЕТСКИ РАТ:

Артем Драбкин, *Я дрался на Т-34,*

Москва: Эксмо-Яуза, 2005, 169 стр.

Артем Драбкин, *Я дрался на Ил-2,*

Москва: Эксмо-Яуза, 2005, 181 стр.

Артем Драбкин,

*Я дрался на истребители.**Принявшие первый удар. 1941–1942,*

Москва: Эксмо-Яуза, 2006, 255 стр.

Артем Драбкин,

*Я дрался с Панцерваффе.**„Двойной оклад – тройная смерть”,*

Москва: Эксмо-Яуза, 2007, 352 стр.

Други светски рату на Истоку (од Југославије до СССР-а) био је много бруталнији и крвавији, као што је доносио и значајно више случајева кршења међународних закона рата него што се то дешавало у западној Европи. Након деценија стриктног идеолошког приступа историји Другог светског рата, почетком деведесетих источноевропска историографија одлучно је кренула са истраживањем друге стране медаље. Међутим, веома често јед протеклих година под идеолошким притиском претварао је нова истраживања не у реално суочавање са историјском прошлошћу већ у једноставну замену поларних знакова плус на минус и *vice versa*. Тек почетком новог миленијума када су емигрантске приче биле саопштене, када је постала очигледна неповратна комунистичка прошлост и када се у науци у значајној мери угасило тешко наслеђе идеолошког усмеравања – самоцензура, источноевропска историографија је покушала да од поларне заједнице теза-антитеза пређе на синтезу, олакшану значајном дистанцом од завршетка најкрвавијег рата у историји човечанства.

Ова дистанца уосталом још није прекинула животе одређених појединаца из генерације млађих учесника Другог светског рата и даје последњу могућност за проучавање овог раздобља уз коришћење методологије усмене историје. Битан сегмент рада у овом смеру већ неколико година врши колектив руског сајта <http://www.iremember.ru>. Овај Интернет пројекат под називом „I remember”/„Ја помњу” („Ја памтим”) је покренула екипа младих истраживача окупљена око Артема Драбкина. Истраживачи у оквиру са методолошким препорукама усмене историје су се унапред опремили солидним предзнањем не само глобалних историјских чињеница него и оних битних детаља који су им пружили могућност квалитетне верификације изјава интервјуисаних ветерана не само из Русије већ и из других земаља бившег СССР-а као и оних који су се одселили у Израел и земље западне Европе и Северне Америке.

Пројекат „Ја помњу” укључује успомене подељене по родовима оружја којима су припадали ветерани. Издвојене су успомене припадника пешадије, оклопних трупа, ратног ваздухопловства, артиљерије, веза, ратне морнарице, партизан-

ских трупа, војне медицине, специјалних јединица, као и цивилних лица. Циљ (а и досадашњи веома обиман резултат) овог пројекта није био у формирању корпуса бројних успомена о „јуначким делима” нити се сводио на „раскринкавање тоталитарне прошлости” већ је био усмерен на расветљавање индивидуалног искуства појединца у ратним околностима. Занимљиви су за проучавање међусобни односи у војним микрогрупама (вод, посада, болничка екипа, патрола) у условима тоталног рата и тоталитарног друштва. Истичу се питања везана за доживљаје техничких новитета, бројних у рату, нарочито код појединаца који су често потицали из патријархалне сеоске средине и пре рата су тек неколико пута у животу видели аутомобил или авион. Посебну атракцију представљају питања односа између мушкараца и жена с обзиром на то да је СССР био јединствена земља у Другом светском рату која је дала прилику женама да се масовно истакну у различитим врстама ратних активности: не само у помоћном корпусу у позадини или у медицинским установама већ и у пешадији (снајперски течајеви), авијацији (ноћни бомбардери и ловци), на редовним дужностима у органима безбедности и др. Расветљавају се и различите димензије односа совјетских трупа према цивилном становништву и његовој имовини у источној, југоисточној и централној Европи. Сајт је двојезичан (руски и енглески) и пружа обилан и изврстан материјал за истраживања повезана са психологијом рата, друштвеном историјом појединца у рату, родном историјом па чак и историјом детињства (ако се узме у обзир да значајан део преживелих ветерана припада генерацији деце рата и почиње своје успомене са дечачким успоменама на почетак рата и трауме пренесене у то доба услед психичких и физичких недаћа). Пројекат има отворени концепт и оставља могућност новим истраживачима да се придруже овом пројекту са својим материјалом под условом прихватања методолошких начела и базичног принципа чврсте верификације нових интервјуа.

На основу спроведених истраживања (2001–2006) у оквиру серије ”Војна и ми” („Рат и ми”) већ је објављено неколико зборника грађе. То су књиге посвећене појединцима који су се борили уз коришћење најмасовнијих примерака војне технике СССР-а из доба Другог светског рата: Т-34 (средњи тенк), ИЛ-2 (јуришни авион за подршку пешадији, борбу против тенкова и оклопних циљева), ловачке авијације, пољске и антитенковске артиљерије.

Књиге представљају одмерену комбинацију књижевно обрађених интервјуа и обимних уводних чланака који не само да пружају техничке и историјске податке већ и (уз ослонац на интервјуе наведене у књигама дају пресек живота друштва, групе и појединца у одређеним ратним околностима). Под књижевном обрадом се подразумева привођење нормама књижевног језика, претварање дијалога у монолог, као и успостављање хронолошког редоследа догађаја са ауторизацијом коначног резултата. С друге стране опажају се очигледни покушаји аутора зборника да максимално сачувају индивидуалну специфичност говора интервјуисаних особа. Природно да зборници имају одређене мане које су типичне за усмену историју као истраживачки правац. Присутна је одређена непрецизност у описивању појединачних техничких података и датума. Запажа се и изражени субјективизам вредносних оцена појединих давалаца интервјуа који је повезан са диференцијацијом личних ставова стечених у току и поготову након рата.

Ипак генерализована слика успомена непосредних учесника драматичних догађаја 1939–1945. и успешан методолошки приступ раду у оквиру концепта „Интернет пројекат – објављена и коментарисана грађа – истраживач” дају посебну

вредност овим зборницима. Осим информативног садржаја, пројекат „I gemeber” има сигурну методолошку вредност јер представља успешан историографски пројекат који се бави расветљавањем појединих питања из историје Другог светског рата уз комбинацију компјутерске технологије и идеја усмене, друштвене, родне и микро историје.

Мр Алексеј ТИМОФЕЈЕВ

**Поменик жртвама бугарског терора
на југу Србије 1915–1918,
приредио Момчило Павловић,
Београд, 2007, 110 стр.**

„Србија је на крају 1915. године, упркос великој одлучности да се бране држава и слобода, била земља туге, очаја и плача. Одступање војске, монарха, политичке елите, многобројних цивила преко Албаније и окупација Србије стварали су слику националне катастрофе. Не зна се коме је било теже – да ли оном делу народа који је напустио земљу или онима који су остали у Србији и дочекали окупаторске трупе. Страдали су и једни и други.” Овим речима је др Момчило Павловић започео увод у књигу о бугарским злочинима у Србији током окупације у Првом светском рату. Оштру слику коју је приређивач књиге на овај начин осликао, употпунио је и конкретним подацима. Из њих видимо да је до септембра 1915. године страдало 172.508 лица у униформи, а приликом повлачења још 77.455 војника (укупно 249.965 војних обвезника или трећина бројног стања приликом мобилизације). До краја ове трагичне године забележен је губитак и око 760.000 цивила. Павловић наводи и да је, према проценама српске Комисије за репарације, у 1915. години Србија изгубила 1.050.000 људи. То је чинило четири петине свих губитака у овом рату, којих је укупно било 1.247.435 лица. У окупираној Србији постојале су две окупационе управе – аустроугарска и бугарска. Посебно је ова друга за српски народ представљала прави „казнени поход”. У циљу пацификације становништва окупатор је прогањао „све оне које су сматрали српском елитом, нарочито становништво из управних установа и војске и интелигенцију са свештенством. Први су сматрани носиоцима државне идеје а други носиоцима националног духа, културе и вере.” Терор над српским становништвом, посебно у бугарској окупационој зони, био је тако велики да није чудо да су савременици писали да је са „оне стране” Мораве почињала Азија. У уводном делу, Момчило Павловић је описао и разлоге, ток и последице Топличког устанка као одговора на „насиље бугарских окупационих трупа, масовна убиства и интернирања”. По завршетку рата формирана је савезничка анкетна комисија са задатком да обиђе места која су се налазила под бугарском окупацијом. У извештају међусавезничке комисије, коју су поред три Србина чинили и француски делегат Бонасије и енглески потпуковник Х. Б. Мен, описани су бугарски злочини. Наведено је да су злочини почели одмах по окупацији и да су их спроводили бугарски официри, војници и комите, као и представници полицијских органа. Прве жртве били су српски свештеници. Комисија је нашла да је убијено преко 150 српских свештеника. Убијани су по групама, углавном већим од 20, а лешеве су бацани у јаме. Само на једном лешу нађена су 74